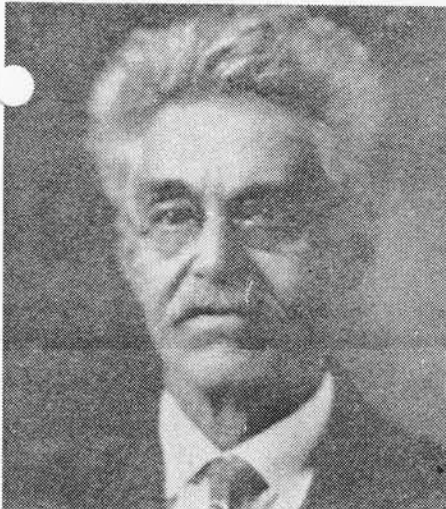

'Laten wij onzen tijd afwachten'

Op 28 februari 1985 om 20.15 uur zullen de heer J. van den Noort en mevrouw L. van der Linde voor ons genootschap lezingen houden in het Gemeente-archief aan de Mathenesserlaan 315, ingang aan de achterzijde Robert Fruinstraat. De heer Van den Noort zal spreken over 'Begin van de Rotterdamse electriciteit' en mevrouw Van der Linde over 'Nederlandse Vrouwen Electriciteitsvereniging'

Samen met de andere Nederlandse elektriciteitsbedrijven vierde het GEB dit jaar het jubileum 'Honderd jaar openbare elektriciteitsvoorziening'. Met een tentoonstelling in de Gemeentebibliotheek in Rotterdam werd het startschot van die jubileumviering gegeven. Het Gemeentelijk Energiebedrijf (GEB) zette de jubilaris, Achilles de Khotinsky, dit jaar in het zonnetje, maar honderd jaar geleden zat de gemeente deze elektriciteitspionier nog op allerlei manieren dwars.

Pionier en jubilaris Achilles de Khotinsky (1850-1933)

Achilles de Khotinsky, Russisch émigré en elektrotechniker, kwam na omzwervingen door Frankrijk en Engeland in 1883 in Rotterdam terecht. In Frankrijk en Engeland had hij weinig succes met zijn vindingen. De hooggeleerde Heren wilden hem niet aanbevelen bij financiers en fabrikanten, omdat zij weinig vertrouwen stelden in zijn gloeilampen en accu's. Er waren zoveel vreemde figuren, die meenden een grootse uitvinding te hebben gedaan.

De Rotterdamse koffiehandelaar, Wilhelm Schöffner, had meer vertrouwen in Achilles en wilde zijn apparaten wel eens zien. November 1883 gaf de uitvinder een demonstratie van zijn kunnen, door de eetzaal van zijn gastheer elektrisch te verlichten. De koffiehandelaar, verrukt over zoveel schoons, kwam snel tot zaken met de Rus en zegde toe, met een aantal Rotterdamse vrienden, voor de nodige financiën te zullen zorgen, zodat een fabriek gebouwd kon worden. De Khotinsky zou, als technisch-directeur, voor de productie verantwoordelijk zijn.

De kranten waren ook enthousiast. 'Het licht voldeed heden avond uitmuntend, waartoe de onveranderlijk constante sterkte niet weinig bijdroeg'. En over de plannen voor een fabriek: 'In de fabriek worden de accumulators gevuld. Vervolgens worden ze overgebracht naar verschillende huizen, alwaar ze in een kelder of ergens in een verloren hoekje worden neergezet. Vandaar kunnen dan een zeker aantal huizen elektrisch licht ontvangen, door middel van een draad, die door een muur of kozijn loopt. Naar mate van het aantal verbruikers en de hoeveelheid licht in zulk eene buurt worden er wel meer of minder accumulators geplaatst, maar omdat zij zoo klein zijn, is zelfs voor een groote toch slechts eene zeer geringe ruimte voldoende. Doch bij dit alles komt nog, dat langs een draad uit een accumulator ook de noodige bewegkracht voor kleine machinerijen kan worden verkregen, zodat men bijv. naaimachines en verschillende industriële toestellen er door in werking kan brengen en houden. Een groot gerief bij deze onderneming is ook, dat wanneer overal eenige burens van de onderneming gebruik maken, alles binnenshuis kan worden afgedaan en de vennootschap dus geen concessie bij het Gemeentebestuur behoeft aan te vragen tot het leggen van geleidingen in openbaren grond'.

De dicht bevolkte stad bood te weinig ruimte voor een gloeilampenfabriek, zodat besloten werd het gebouw op het Noordereiland, aan de Prins Hendrikkade, neer te

De Rotterdamse koopman Ludwig Wilhelm Schöffner (1831-1904). Financier van De Khotinsky's pionierswerk.

poten. Deze eerste Nederlandse gloeilampenfabriek – bijna tien jaar voor Philips – was binnen acht maanden klaar en nog geen jaar na zijn eerste contact met de koffiehandelaar Schöffner, kon De Khotinsky zijn bezoekers een rondleiding geven. Het gebouw staat er overigens nog steeds, nu in gebruik bij drukkerij Hofmans. De rondleiding voerde langs het ketelhuis en de 150 pk stoommachine, die een grote Edison-dynamo aandreef. 'Bij het binnentreden van die lokaliteit moesten alle aanwezigen zolang hunne horlogiën afgeven, omdat die in de nabijheid der in werking zijnde dynamo blijven stilstaan en voor altoos bedorven konden zijn.' Die dynamo was in staat om 1200 lampen te laten branden, maar ja, die paar klanten die toen op het Noordereiland te vinden waren, gaven de dynamo te weinig werk. De accu's van De Khotinsky boden uitkomst. Hij monteerde een paar grote exemplaren in bootjes, laadde die op met behulp van een kabel die de kade met de dynamo verbond en voer tegen het vallen van de avond met de bootjes naar de overkant van de Maas. In de Wijnhaven sloot hij de accu's aan op een kabel die verbonden was met enkele pakhuizen en verlichtte op deze originele wijze het handelskwartier van Rotterdam. Was hem niets in de weg gelegd, dan zou Rotterdam nog meer profijt hebben kunnen trekken van zijn pionierswerk. Het liep anders...

De Khotinsky zelf was niet zo tevreden over het vervoer van de accu's. Vooral bij stormachtig weer, was de oversteek met de 'electriciteitsbewaarders' een hachelijke onderneming. De bakken met klotsend zuur vertoonden na enige tijd mankementen en De Khotinsky zag om naar mogelijkheden om een centrale te bouwen in de stad zelf. Hij kocht er een pand aan het Zijk en vroeg de gemeente vergunning om vanuit dat pand kabels te leggen naar vier 'accustations', die verspreid lagen over het stadscentrum. Vanuit die vaste accu's kon hij dan heel het centrum verlichten. Maar, vergeet het maar gerust. Dat zag de gemeente helemaal niet zitten. Raadslid Hudig vroeg een interpellatie in de Raad en verwoordde de gevoelens van zijn medeleden, door te zeggen, dat het zijn vaste overtuiging was dat, 'nu de gemeente het gas levert, het ook op haar weg ligt om de levering van elektrisch licht in handen te nemen.' Wat was het geval? Nog geen jaar daarvoor, besloot de gemeente zelf gas te gaan leveren voor de verlichting. Ze kocht een gasfabriek op en

De eerste Nederlandse gloeilampenfabriek. De N.V. Electriciteitsmaatschappij systeem 'De Khotinsky' op het Noordereiland. Vanuit deze fabriek, die er nog steeds staat en in gebruik is bij drukkerij Hofmans, werden de bootjes met accu's opgeladen.

begon 1 januari 1884 haar bedrijf. Toen de gemeente eenmaal gas leverde – dat doet ze ook al honderd jaar – voelde ze er niets voor om midden in de stad een gevaarlijke concurrent te krijgen: elektriciteit. Alle zeilen werden bijgezet om initiatieven van particuliere 'elektrotechniekers' de grond in te boren.

De hoofdamtenaar, die toen op Gemeentewerken de scepter zwaaide, 'Brutale Gerrit' de Jongh, leverde de belangrijkste bijdragen in de strijd tegen het particuliere initiatief. In zijn advies aan B & W schreef hij: 'Electriciteit is nog veel te veel in een tijdperk van ontwikkeling' om nu al een elektriciteitsbedrijf te stichten. 'Laten we onze tijd afwachten en niet het leergeld betalen voor anderen. Ik zou daarom, zodra de uitbreiding der Gemeente Gasfabriek tot een productie van 20.000.000 m³ gas is opgelopen, op bescheiden schaal een proef willen nemen met de dan te verkrijgen beste werktuigen tot het elektrisch verlichten van bijvoorbeeld het Academieggebouw, waarna zich dan de in de nabijheid wonenden, des verkiezende zullen kunnen aansluiten.'

De onwrikbare houding van De Jongh dwong De Khotinsky om met bescheidener plannen te komen, die een minder grote bedreiging vormden voor het gemeentelijke gaslicht. Hij stelde voor om een heel kleine centrale te bouwen aan de Boompjes, daarmee aan te tonen dat zijn systeem voldeed en meer medewerking van gemeentewege verdiende. Maar 'Brutale Gerrit' bleef inhakken op de plannen van de elektriciteitspionier. De elektriciteitskabels moesten op vijf meter afstand van het trottoir worden gelegd, om toch vooral geen hinder te geven aan de gemeentelijke gasleidingen, die langs het trottoir gelegd zouden worden. De afstand van hoofdkabel tot klant werd er zo niet korter op en gezien de hoge kosten die hiermee gemoeid

'Brutale Gerrit' de Jongh (1845-1917). Directeur van Gemeentewerken en belangrijkste tegenspeler in het drama 'De Khotinsky'.

Het bezit van de juist verbouwde gasfabriek aan de Oostzeedijk deed de gemeente Rotterdam huiverig staan tegenover electriciteitsvoorziening door particulieren.

waren, was protest wel op zijn plaats. Niet, dat dat wat uithaalde. 'Ik heb de eer U in overweging te geven dat de gemeentebelangen geene andere plaats gedogen,' schreef De Jongh. De prijs voor het kabelnet zou nog hoger geworden zijn, als De Jongh's eis 'iedere draad in een aparte ijzeren buis' door B & W was overgenomen. Het stadsbestuur nam echter genoegen met De Khotinsky's plan om de kabels in houten kokers van veertig bij vijftien centimeter te leggen. Dat was een oplossing, die toen als heel modern werd gezien. Met de huidige drukte onder de grond kunnen we daar nu beter niet meer aan beginnen.

Voor die kabel onder de grond moest de elektriciteitsleverancier belasting betalen aan de gemeente en De Jongh zorgde er wel voor, dat die rechten zo hoog werden, dat het bedrijf aan een soort permanente financiële bloeddarmoede leed. De kans, dat het bedrijf dan uit zou breiden was gering.

Maart 1885 kon de centrale aan de Boompjes feestelijk worden geopend en verlicht onder andere de kantoren van Schöffer & Co. en van de Rotterdamsche Bank. Totaal kon de centrale driehonderd lampen doen branden. Het enthousiasme van de afnemers was waarschijnlijk de belangrijkste reden, dat de centrale het toch nog tien jaar heeft uitgehouden. In 1895 werden de afnemers van de N.V. Electriciteitsmaatschappij systeem 'de Khotinsky' aangesloten op de nieuwe, gemeentelijke, centrale. De 'tijd van afwachten' was toen blijkbaar voorbij. De grootste risico's waren genomen en gedragen door de pioniers, die hun initiatief veelal moesten bekopen met een faillissement.

Literatuur: J. van den Noort, Het begin van het Rotterdams gemeentelijk elektriciteitsbedrijf (1895). In: Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek. Blz. 288 (te bestellen door een bedrag van f 36 over te maken op giro 1342401 t.n.v. Dr. E. J. Fischer, R. Wagnerlaan 20, Utrecht)